

Fűzfa Balázs

Google és Magoogole fia vagyok én...

Miért olvassuk és tanítsuk Ady Endrét a XXI. században?

Évtizedek óta – ismerkedésképpen – megkérdem főiskolai-egyetemi hallgatóimat, ki a kedvenc költőjük (másodévesek, amikor hozzám kerülnek). Általában Radnóti és József Attila viszi el a pálmát. A kilencvenes években csatlakozott hozzájuk Kosztolányi. Néha befut egy Babits- vagy Tóth Árpád-jelölés, de a XIX. századiak mintha nem is léteztek volna. Ady is ritkán kapott voksot. Az utóbbi néhány évben azonban mintha megváltozott volna valami: a hallgatók 20-30 százalékának Ady lett a kedvence. És a rá szavazók általában lányok.

Vajon mi lehet az oka annak, hogy a kétezer-tízes évtizedben Ady népszerűsége a reneszánszát éli, s kultusza már-már az 1977-es, 100. évforduló körüli időkre emlékeztet, amikor megjelent Latinovits Zoltán híres Ady-lemeze, megjelentek a költő publicisztikai írásai három vastag kötetben, pár évvel korábban pedig Király István grandiózus Ady-monográfiája látott napvilágot (1970; folytatása, az *Intés az őrzőkhöz* 1982-ben jött ki a nyomdából)? Kétségtelen, hogy az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes években egyre-másra sorjázta a költőről szóló monográfiák, tanulmánykötetek (Schweitzer Pál, 1961 és 1980; Varga József, 1966, 1977 és 1982; Vezér Erzsébet, 1969, Lukács György, 1977), illetve a – máig be nem fejezett – kritikai kiadásnak is – évtizedeket átölelőn – ekkor jött ki a legtöbb kötete (főképpen Vezér Erzsébetnek, Varga Józsefnek és Koczás Sándornak köszönhetően).

Annak idején (1977 körül) – a kor követelményeinek megfelelően... – Ady „Petőfit folytató forradalmi költészete” volt előtérben, a hatalom természetesen ezt az „értelmezés”-t preferálta, a Király-monográfia pedig meg is ideologizálta sok száz oldalon keresztül és legismertebbé váló, még ma is élő metaforájával: Ady Endre a „mégis-morál” költője.

„A szimbolizmus legnagyobb lírikusa” – hangzott a másik tankönyvi közhely, s ezzel a két kijelentéssel nagyjából el is boldogultunk négy évtizedig. 2010 körül azonban megváltozott valami az Ady-értésben, annak ellenére, hogy ez utóbbi időkben – Kenyeres Zoltán könyvét kivéve (1998 és 2019) – talán nem is jelent meg Adyról jelentős monográfia, sőt igazán fontos nagytanulmányról sincsen tudomásunk (résztanulmányokról annál inkább, mivel ezek az ért szaporodtak, de az egész életmű szempontjából csak valamely periferikusabb kérdést vizsgáltak). A nagy versek azonban monográfiák nélkül is átszivárognak a tudatunkon, s megőrizzük őket kulturális emlékezetünkben – ezt most érezhattük igazán, a költő halálának 100. évfordulója kapcsán sorakozó emlékezések és kiadványok hatására.

Ebben az esszében csupán néhány gondolatot szeretnék fölvetni arról, hogy vajon miért vált ismét – éppen 100 évvel később – ennyire aktuálissá Ady Endre költészete. S vajon miért lehet ismét erős igazodási pont 16-20 éves fiatalok gondolkodásában, ízlésvilágában? A magyarázatot nem politikai okokban keresem – holott valószínűleg ilyenek is akadnak –, hanem poétikai természetű kérdésekre szeretnék poétikai természetű válaszlehetőségeket megfogalmazni.

Amikor Ady közzéteszi a maga programját – lásd dolgozatunk címét! –, nagy lendülettel jelenti be helyfoglalási szándékát a magyar irodalomban és kultúrában. A tehetség nagyságrendjét tekintve ez így rendben is lenne, ugyanakkor ismerjük a (be)fogadásával kapcsolatos kételyeket és lelkesedéseket. „Akasszanak fel, ha értem!” – mondja például a mára szállóigévé vált mondatot Ignó A fekete zongoráról. Újságírói ténykedését elsősorban Nagyváradhoz és a kanonoksorhoz kötjük tudatunkban (*Egy kis séta*), szerelmeit és utazásainak történetét, szenvedélyeinek mélységét szintén feldolgozta már az utókor. Természetesen poétikájáról is rengeteg könyv, tanulmány született. Sőt, már az összes róla készült fényképnek is van kiváló monográfiája E. Csorba Csilla tollából: *Ady – A portrévá lett arc. Ady Endre összes fényképe* (2009).

Ami nézetünk szerint még hiányzik a szakirodalomból, az Adynak a XXI. századhoz való „hozzáigazítása”. Bár tudjuk, a mindenkori modernség költője ő, aki minden Mában mértékét adja a Holnapnak, úgy véljük, újabb „divat”-ja mögött kell lennie valamifajta társadalomszemléleti váltásnak, ízlésmódosulásnak. Vagy netán a digitalizáció lenne az a folyamat, amely Ady-értésünket befolyásolja, alakulásra készíti?

Amikor pár évvel ezelőtt egy Ady-projekt keretében gimnazisták számára ajánlottam fel Rambó-vers¹ készítésének a lehetőségét, csak rácsodálkozni tudtam a fantáziadús munkákra. Kis filmstúdiók alakultak az osztályban, s azon versengtek, hogy melyik film mögé lehetne leginkább odaérteni a *Harc a Nagyúrral* című verset. Ezen kívül az *Őrizem a szemed* aratta a legnagyobb sikert – mindegyiknek több interpretációja született a *Csillagok háborújától* A *Wall Street farkasán* keresztül a Benedict Cumberbatch-féle *Sherlock*-sorozatig.

Vajon az említett szkeccsekből levonhatunk-e valamiféle következtetést arra vonatkozóan, hogy ezek a kisfilmek, amelyeket diákok készítettek, szinte mind a már-már agresszíven szenvedélyes költőt mutatják be (az első kettő a *Harc a Nagyúrral*t interpretálta, a harmadik az *Őrizem a szemedet*, de annak is volt még több adaptációja), azaz őket elsősorban az érzelmek mélysége és e mélységek nyelvi megragadásának egyedisége varázsolta el Ady költészetében?

Érdekes az is, ha megkérdezzük az egyetemistákat: nemigen mondanak verscímeiket, hanem elsősorban Adyt, a személyiséget szeretik. Általában nem

¹ Rambó-vers: Boldizsár Péter által kitalált műfaj, néhány perces kisfilm, amelyben egy ismert hollywoodi filmet és színészt látunk a képernyőn, miközben egy nagy magyar színész szaval egy magyar verset. A disszonanciából igen érdekes, groteszk hatások keletkeznek. (Nevét az első ilyen filmről kapta, melyben Sylvester Stallone szájából halljuk a *Ki viszi át a Szerelmet* című Nagy László-verset, Gáti Oszkár tolmácsolásában.)

egyes verseket neveznek meg rokonszenvük forrásául (ha mégis, akkor leggyakrabban talán a *Héja-nász az avaront*). Lehetséges, hogy elsősorban a személyiség korlátatlansága, határátlépő mivolta varázsolja el leginkább a mai fiatalokat?

Valószínűleg igen, jómagam azonban, naiv pedagóguslelkülettel hiszek abban, hogy még ennek is előtte jár az Ady-féle nyelvi megújulás, nyelvi radikalizmus csodálata. Hiszen természetesen Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany is metaforizálták a nyelvet, ám a metaforát mindegyikük első renden poétikai eszköznek tartotta, s ekként használta. Arany pedig még a grammatikai metaforát – a morfématikus nyelvi elemek felcserélésén alapuló szóképet – is beépítette költői eszköztárába, és bizonyos magatartás-szimbólumok megfogalmazásáig is eljutott (elsősorban férfi-nő archetípusokra gondolok, illetve a költőszerep szimbolikus megfogalmazásaira a balladákban). Egyikük sem építette azonban a verset egészében sejtetesen alapuló szóképekre, azaz szimbólumokra. Költészetünkben Ady volt az, aki először adott radikálisan más jelentést a szavaknak és szintagmáknak. Ő volt az első, akinél a jelentésmódosítás volt a meghatározó poétikai elv – mert a versegész megszületésének ez volt a lényege.

Az újdonság ezért nézeteink szerint ma is eme Ady-nagyszimbólumok újraértése és újraértelmezése körül keresendő. A világhírű fizikus, Teller Ede mondotta Adyról szólva, hogy „energiák gyúlnak fel a szimbólumokban”.² E kijelentés mentén nevezzük el most az Ady-féle szemiózist „fúziós jelentésképzés”-nek. Ez egy olyasfajta szemantikát jelent, melynek köszönhetően az alapszöveg (azaz a vers maga) a befogadás során többféle jelentésárnyalat és jelentésréteg kibontására ad lehetőséget. Végezetül azonban a versjelentésnek létrejön egyfajta „mag”-ja, amelyre ezek a disszeminatív rétegek felépülnek. Ezek a „mag”-ok lesznek a szimbólumok: „egy” zongorából így lesz „A” zongora, amely immár nyilvánvalóan nem a hangszer mivoltában érdekes tárgy, hanem az emberi sors szimbólumaként lesz a szöveg „jelentésmag”-ja.³

² Az idézet hosszabban: „Pesten születtem, de a világháború alatt anyámmal Lugosra mentünk. 1922-ben jöttem fel Pestre. Megismertem Ady Endre költészetét, óriási hatással volt rám. Ilyen nyelvet senki nem teremtett a földön. Akkor, fiatalkoromban csak Ady költészetével foglalkoztam. Egyszer csak megértettem: a szimbólumok egymásra rakódása valóságot teremt. Sokkal több energiát bocsátanak ki és fogadnak magukba, mint a realista vers. Energiák gyúlnak fel a szimbólumokban. Akkor jöttem rá, hogy nemcsak maghasadással, hanem magfúzióval is lehet energiát előállítani. Ezért nem lehet lemondani a költészetről. Ez a hidrogénbomba története.” *Egyetlen hiányzó mondat. Csoóri Sándor és Alexa Károly beszélgetését lejegyezte Merklin Tímea, Vas Népe, 2009. 03. 01.* = <https://www.vaol.hu/hetvege/egyetlen-hianyzo-mondat-1272560/> [2019. 04. 19.]

³ Németh G. Béla hasonlóképpen fogalmaz József Attila kapcsán. Úgy vélem, ez a fajta – magszerű – jelentésszerveződés azonban már Adynál megjelenik. Talán furcsa, hogy bizonyítékot egy fizikustól, Teller Edétől idéztem a főszövegben, másfelől azonban azt hiszem, aligha beszélhet a magfizikáról hitelesebben bárki, mint egy magfizikus... „Az egzisztencia: szintézis – vallotta költőnk [ti. József Attila]. Az egzisztencia szintézisének pedig legvalószínűbb megjelenítő realizálása a műalkotás. Ezek a felütő, kijelentéses beszédfajtában realizálódó, sorsminőséggé sűrűsödött, egzisztenciális szintézissé lett tragikus summázatok adják ama

Nem lehet véletlen az sem, hogy Einstein híres speciális relativitáselmélet-képlete ($E = mc^2$) 1905-ben fogalmazódott meg, Ady Endre pedig csak pár évvel később, 1909-ben tette közzé *Kocsi-út az éjszakában* című költeményét, benne a híres sorral: „Minden Egész eltörött”. Aligha lehet kétségünk afelől, hogy egy kor legnagyobb elméi igen hasonló gondolatokra jutnak, legfeljebb másképpen fogalmazzák meg ugyanazt az „érzés”-t, más jelrendszerek segítségével közvetítik legbensőbb gondolataikat. Egyikük a fizika nyelvén beszél, másikuk irodalmi nyelven mondja el az idő szubjektivitásának lényegét. Hasonló történt majdnem száz évvel korábban is, amikor Csokonai „a semmi ágá”-ról írt (*Dr. Földiről egy töredék*), s arról, hogy a költő „a semmiből világokat” hoz létre (*A Magánossághoz*), Bolyai János pedig lényegében ugyanígy fogalmaz a gömbgeometria megalkotása kapcsán: „A semmiből egy új, más világot teremtettem.”

Úgy tűnik, hogy száz évvel később a világra immár másképpen tekintő fiatalok az alábbi okok miatt érzi közel magához Ady Endrét:

1. A posztmodernben megváltozott a költői szemantika szimbolikája és szerkezete, ezzel Ady a megújulásnak nemcsak korabeli élharcosa lett, hanem a megújulás mindenkori jelképévé is vált.

2. A digitalizációs eszközök közelében felnőtt fiatalok jelentős része már osztott figyelemmel, illetve a létezés disszonanciáira való fokozott érzékenységgel rendelkezik, ezért számukra Ady fontos lehet mint a nyitottság, és nem utolsósorban a kérlelhetetlen őszinteség jelképe.

3. Az Ady-versek közvetítette szenvedély ismerős a fiatalok számára az őket körülvevő populáris kultúra különböző eszközei és elemei révén. (Nem tudjuk azonban még felmérni, hogy ebből mennyi a valóságos, és mennyi a „festett érzés” [Arany].)

4. Az Ady-féle, alapvetően patetikus beszédmód látszólag közel áll a mai kor tömegkommunikációs eszközeinek beszédmódjához. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy míg az előbbi valóságos mélységeket takar, az utóbbit sokkal inkább a sekélyesség jellemzi.

5. Végül legfontosabbnak azt a disszeminatív jelentésképzést tartom, amellyel Ady joggal tarthatna igényt „az első magyar posztmodern költő” címre is. A nagybetűs írásmód, a háromszavas címek használata, a kötetek szigorú megszerkesztettsége, a versformák egyedisége, a köznévtulajdonnév

magjait, ama nucleusait e verseknek, amelyek aztán a vers egészében magatartásfajtvává, magatartáskényszerré bontakoznak ki. A láncszerű kapcsolással fejlődő versszerkezettel szemben költőnk mint eszményt a versmag, a nucleus köré gerezdszerűen növekvő szerkezetet állította. S valóban, ezek az intuíción alapuló versmagok (többnyire fölütések), mintegy *gömbszerű belső tágulással* nőnek verestetté, versgegészé. Mintegy a versmagokból lövellő rádiuszok asszociációs előre- s visszacsapó mozgásvonalán feszülnek s telítődnek teljessé. Az intuíción heurisztikus eleme így valóban végtelen számára osztódva foglaltatik a versgegész minden részében.” (Németh G. Béla, *A kimondás törvénye = 7 kísérlet a kései József Attiláról*, Bp., Tankönyvkiadó, 1982, 56.)

viszonyok radikális újragondolása olyan szokatlan szövegépítési módot valósít meg, amely közel állhat minden, a világban helyét kereső fiatal gondolkodásmódjához.

Mindezek a jellegzetességek rendkívül rokonszenvessé tehetik egy mai fiatal számára Ady Endre költészetét, aki – mint minden kor fiatalja – természetesen az egész világot szeretné megváltani és a maga képére formálni. Örülünk tehát annak, hogy költőnk ismét divatos olvasmány diákjaink körében – hiszen látható, hogy ha valaki, akkor ő mai kérdésekhez is igazán hozzá tud szólni, hiszen már kezdésképpen ezt mondja nekünk: Google és MaGoogle fia vagyok én...

A FÉNYKÉPEN: A SZERZŐ